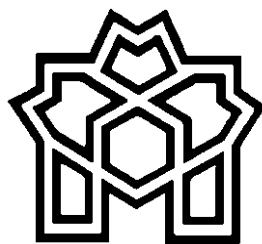

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه علامه طباطبائی

دانشکده حقوق و علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی

ارزیابی بازدارندگی مجازات‌ها در جرایم نظامی

استاد راهنما:

دکتر حسین غلامی

استاد مشاور:

دکتر علی حسین نجفی ابرندآبادی

استاد داور:

دکتر فیروز محمودی

نگارش:

فاطمه برومند

پاییز ۱۳۹۰

انسان زاده شدن تجدد و طیفه بود:

توان دوست داشتن و دوست داشته شدن

توان شنستن

توان دیدن و گفتن

توان رانده کین و سادمان شدن

توان رنخیدن به وسعت دل، توان کرستن از سویدای جان

توان کردن به غرور بر افراشتن در ارتفاع کجوه ناک فروتنی

توان جلیل به دوش بردن بار امانت

و توان غمناک نکل تنهایی

تنهایی

تنهایی

تنهایی ی عریان

انسان

دشواری و طیفه است.

تقدیر و تشکر

اکنون که این پژوهش به انتهای رسیده است بر خود لازم می دانم از تمام کسانی که مرا در این مسیر یاری نموده اند قدردانی نمایم.

از استاد راهنما، جناب آقای دکتر غلامی که نه تنها در انتخاب موضوع پژوهش، بلکه در تمام مراحل اجرای آن از ابتداء تا پایان نقش بسزایی داشته و زمینه اجرای هرچه بهتر پژوهش را فراهم نمودند تشکر می نمایم.

از استاد مشاور، جناب آقای دکتر نجفی ابرند آبادی که راهنمایی های ایشان به ویژه در مراحل اجرایی راهگشای مسیر پژوهش بوده و زمینه تسریع و صحت پژوهش را فراهم نمود سپاس گذارم.

از استاد داور، جناب آقای دکتر محمودی که داوری پایان نامه را تقبل نموده و با بیان نقطه نظرات کلیدی و ارائه پیشنهادها سازنده زمینه غنای هرچه بیشتر این پژوهش و کاربردی شدن آن در حیطه عمل را فراهم نمودند قدردانی می نمایم.

در پایان از زحمات بی دریغ و وصف ناپذیر پدر و مادرم از آغاز تاکنون تشکر می نمایم و امیدوارم ذره ای از زحمات آن ها را به ثمر نشانده باشم.

چکیده

در حوزه جرایم و مجازات های نظامی، قانون گذار با تعیین مجازات های شدید، کیفیات مشدده، تحدید موارد شمول تخفیف و تحدید موارد مؤثر بر کاهش قطعیت و حتمیت مجازات ها در مقررات ماهوی و ایجاد تشکیلات اختصاصی جهت تسریع رسیدگی به جرایم نظامی در مقررات شکلی، بازدارندگی را به عنوان یکی از اهداف خود مدنظر قرار داده است.

در پژوهش حاضر جایگاه نظریه بازدارندگی در حقوق کیفری نظامی و میزان تحقق بازدارندگی در عمل از طریق مطالعه پرونده های نظامیان، مورد سنجش قرار گرفته است.

جامعه آماری مورد بررسی ۲۰۰ پرونده نظامی از بین پرونده های موجود در سازمان قضایی نیروهای مسلح شهر تهران، با مجازات حبس، جزای نقدی، مجازات حبس یا جزای نقدی معلق شده، انتخاب شده و به روش پیمایش مورد تحلیل قرار گرفته است.

یافته های تحقیق بیانگر آن است که نرخ تکرار جرم نظامیان محکوم به مجازات حبس، جزای نقدی و نظامیانی که مجازاتشان معلق شده است، متفاوت می باشد و هیچ یک از متغیرهای سن، درجه، تأهل، میزان تحصیلات و میزان مجازات در تکرار جرم مؤثر نبوده است.

واژگان کلیدی: بازدارندگی، نیروهای مسلح، جرایم نیروهای مسلح، مجازات نیروهای مسلح.

فهرست مطالب

أ.....	مقدمه
أ.....	۱. بیان مسئله
ج.....	۲. پیشینه تحقیق
د.....	۳. سوالات تحقیق
د.....	۴. فرضیه های تحقیق
د.....	۵. روش و دشواری های تحقیق
ه.....	۶. اهداف تحقیق
ه.....	۷. ساماندهی تحقیق
۱.....	بخش اول: چارچوب نظری
۲.....	مقدمه
۲.....	فصل اول: مفهوم بازدارندگی، جرایم و مجازات های نظامی
۳.....	مبحث اول: بازدارندگی
۴.....	گفتار اول: ماهیت نظریه بازدارندگی
۶.....	گفتار دوم: انواع بازدارندگی
۸.....	گفتار سوم: نقد نظریه بازدارندگی
۱۰.....	مبحث دوم: جرایم و مجازات های نظامی
۱۲.....	گفتار اول: جرایم نظامی
۱۲.....	بند اول: جرایم مربوط به وظایف خاص نظامی و انتظامی
۱۴.....	بند دوم: جرایم عمومی نظامیان
۱۵.....	بند سوم: جرایم نظامیان در مقام ضابط دادگستری

- گفتار دوم: مجازات های نظامی ۱۶
- بند اول: اخراج ۱۸
- بند دوم: تنزیل درجه یا رتبه ۱۸
- بند سوم: محرومیت از ترفیع ۲۰
- بند چهارم: حبس با خدمت ۲۰
- بند پنجم: انفصال موقت از خدمت ۲۱
- بند ششم: منع اشتغال به خدمت در یک نقطه یا نقاط معین ۲۱
- بند هفتم: کسر حقوق به میزان ۱/۴ حقوق و مزایا ۲۱
- بند هشتم: اضافه خدمت ۲۱
- فصل دوم: جایگاه نظریه بازدارندگی در عدالت کیفری نظامی ۲۵
- مبحث اول: جایگاه نظریه بازدارندگی در قانون گذاری ۲۵
- گفتار اول: شدت مجازات ها در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح ۲۶
- بند اول: نوع و میزان ضمانت اجراهای کیفری نظامی ۲۶
۱. مجازات های بدنی ۲۶
۲. مجازات های سالب و محدود کننده آزادی ۲۹
۳. مجازات های مالی ۳۰
۴. مجازات های سالب حق ۳۱
- بند دوم: کیفیات مشدده ۳۱
۱. کیفیات مشدده عام ۳۲
۲. کیفیات مشدده خاص ۳۴

- بند سوم: کیفیات مخففه ۳۶
- گفتار دوم: عوامل مؤثر بر قطعیت مجازات ها در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح ۴۳
- بند اول: تعلیق ۴۳
- بند دوم: آزادی مشروط ۴۶
- بند سوم: عفو ۴۷
- بند چهارم: گذشت شاکی ۴۸
- بند پنجم: مرور زمان ۴۸
- بند ششم: معاذیر معاف کننده ۴۹
- مبحث دوم: جایگاه نظریه بازدارندگی در آیین دادرسی کیفری نظامی ۵۰
- گفتار اول: تشکیلات دادرها و دادگاه های نظامی ۵۰
- بند اول: تشکیلات دادرهای نظامی ۵۲
- بند دوم: تشکیلات و صلاحیت دادگاه های نظامی ۵۳
- گفتار دوم: عوامل مؤثر بر سرعت در دادرسی های نظامی ۵۵
- بند اول: قانون حاکم بر دادرسی های نظامی ۵۶
- بند دوم: نظریات مشورتی کمیسیون قضایی و حقوقی سازمان قضایی نیروهای مسلح ۵۷
- مبحث سوم: جایگاه نظریه بازدارندگی در رویه قضایی ۵۸
- گفتار اول: عوامل مؤثر بر شدت مجازات ها ۵۸
- گفتار دوم: عوامل مؤثر بر قطعیت مجازات ها ۶۱
- گفتار سوم: عوامل مؤثر بر سرعت مجازات ها ۶۵
- جمع بندی ۶۶

۲۰	بخش دوم: روش شناسی تحقیق و تحلیل داده ها.....
۷۱	مقدمه
۷۱	۱. روش تحقیق
۷۱	۲. واحد تحلیل
۷۱	۳. جامعه آماری
۷۱	۴. نمونه گیری
۷۲	۵. حجم نمونه
۷۲	۶. روش های آماری
۷۳	فصل اول: تحلیل داده های حاصل از بررسی مجازات حبس، جزای نقدی، تعلیق مجازات بصورت جداگانه ..
۷۳	مبحث اول: تحلیل داده های حاصل از بررسی مجازات حبس
۷۳	گفتار اول: اطلاعات فردی و جرم ارتكابی محکومین به مجازات حبس
۷۹	گفتار دوم: تکرار جرم محکومین به مجازات حبس
۸۳	مبحث دوم: تحلیل داده های حاصل از بررسی مجازات جزای نقدی
۸۴	گفتار اول: اطلاعات فردی و جرم ارتكابی محکومین به مجازات جزای نقدی
۸۹	گفتار دوم: تکرار جرم محکومین به مجازات جزای نقدی
۹۳	مبحث سوم: تحلیل داده های حاصل از بررسی تعلیق مجازات
۹۴	گفتار اول: اطلاعات فردی و تعلیق مجازات
۹۹	گفتار دوم: تکرار جرم محکومین با مجازات معلق شده
	فصل دوم: تحلیل داده های حاصل از بررسی مجازات حبس، مجازات جزای نقدی و تعلیق مجازات به صورت
۱۰۴	مقایسه ای
۱۰۴	مبحث اول: اطلاعات فردی و جرم ارتكابی
۱۰۷	مبحث دوم: تکرار جرم
۱۰۹	نتیجه گیری

۱۱۱ پیشنهادات

۱۱۲ منابع و مأخذ

پیوست

مقدمه

پیش از بیان بدنه طرح موضوع لازم است تا دلیل انتخاب عنوان "ارزیابی بازدارندگی مجازات ها در جرایم و مجازات های نظامی" بیان شود. همانطور که می دانیم در حوزه حقوق کیفری در خصوص جرایم ارتكابی نظامیان نسبت به جرایم ارتكابی توسط افراد عادی، بلحاظ نقش آن ها در حفظ و استقرار نظم و امنیت عمومی سختگیری بیشتری شده است. در واقع تخلف از وظایف محوله به نیروهای مسلح و سوء استفاده از موقعیت، منجر به ورود صدمات جبران ناپذیری به کشور می گردد لذا با پیش بینی سازمان قضایی، آیین دادرسی و مقررات ماهوی خاص از یک سو پیشگیری از ارتكاب جرم و از سوی دیگر پیشگیری از تکرار جرم مرتکبین نظامی (بازدارندگی عام و خاص) مدنظر قرار گرفته است. برای تحقق این اهداف لازم است عناصر نظریه بازدارندگی یعنی شدت، حتمیت مجازات ها و نیز سرعت در اجرای مجازات ها بکار گرفته شود اما لزوماً بکارگیری این عناصر منجر به بازدارندگی مرتکب و دیگران از تکرار یا ارتكاب جرم نمی شود و در کنار آن ها عوامل اجتماعی و روانشناسی متعددی ایفای نقش می کند. تعیین مجازات های شدید، عوامل مؤثر بر قطعیت مجازات ها و پیش بینی راهکارهای افزایش سرعت از اختیارات قانون گذار و بکارگیری آن ها در حیطه اختیارات و وظایف نهاد های اجرایی قرار می گیرد. بنابراین اهمیت اجرای آن ها در عمل به مراتب بیشتر بوده و تعیین کننده تحقق بازدارندگی است. نگارنده در پی بررسی تعیین میزان بازدارندگی حاصل از اعمال برخی از مجازات ها صرفنظر از سایر عوامل دخیل در ایجاد بازدارندگی و فقط با بکارگیری عناصر نظریه بازدارندگی، در خصوص مرتکبان نظامی می باشد.

۱. بیان مسئله

از بدو تاریخ بشریت جرم همواره در همه جوامع وجود داشته و دفاع از جامعه در مقابل مجرمان اغلب بصورت مجازات، مدنظر جوامع و دولت ها بوده است. امروزه، بدلیل تغییر نگرش نسبت به مجازات ها و اهمیت جنبه اصلاحی آن ها، فلسفه مجازات به یکی از مسائل بحث انگیز تبدیل شده است.

برای مجازات ها اهداف متعددی ذکر شده است؛ از انتقام که یکی از اهداف مجازات ها در جوامع غیر متمدن است گرفته تا بازدارندگی عمومی و عبرت آموزی دیگران و تحقق عدالت. در حال حاضر تغییرات و تحولات چشمگیری در نحوه نگرش به مجازات حادث شده است. به گونه ای که توجه از جرم به مجرم

معطوف شده و اهدافی چون: ارعاب بزهکار (پیشگیری فردی)، ارعاب جامعه (پیشگیری عمومی) و اصلاح مجرم نیز مدنظر قرار گرفته است.

تردیدی نیست که تأسیس یک نظام کیفری کارآمد و عدالت گستر بدون توجه به سیاست کیفری روشن که قطعاً ترسیم آن بدون نگاه عمیق به اهداف مجازات ها میسر نیست، موفقیت آمیز نخواهد بود. سه عامل اساسی شدت، حتمیت و قطعیت و سرعت در تحقق بازدارندگی عام و خاص مورد توجه قرار می گیرند. به همین خاطر تلاش می شود که علاوه بر افزایش شدت مجازات ها، از یک طرف با افزایش احتمال دستگیری و حذف موانع و جهات عدم تحمل مجازات، بر حتمیت و قطعیت آن ها اضافه شود و از طرف دیگر بر سرعت رسیدگی و اعمال مجازات افزوده شود. در طول تاریخ حقوق کیفری، نظریه بازدارندگی آزمون موفق پس نداده است. اما بدلیل تصور شکست نظریه های اصلاحی در کشورهای آمریکایی و اروپایی به خاطر بالا بودن آمار زندانیان، مجدداً از طرف برخی اندیشمندان مورد توجه قرار گرفته است.

در حوزه جرایم و مجازات های نظامی، با توجه به موقعیت حساس نیروهای مسلح، قانون گذار به ارکان نظریه بازدارندگی توجه خاص داشته است و ضمن تعیین مجازات های شدید در مقررات ماهوی، به علت لزوم اجرای کیفرهای سنگین و نیاز مبرم به تسریع در رسیدگی و نیز دفاع به موقع و مؤثر از حیات نظامی کشور و حفظ اسرار نظامی، محاکم اختصاصی برای رسیدگی به جرایم خاص نظامی و انتظامی پیش بینی کرده است.

ضمانت اجراهای جرایم اعضای نیروهای مسلح شدید است و علاوه بر مجازات های عمومی (حبس، جزای نقدی،...)، مجازات های خاص از جمله اخراج، تنزیل درجه یا رتبه، محرومیت از ترفیع را شامل می شود. بنابراین، قانون گذار در جرم انگاری این اعمال، بازدارندگی را نیز به عنوان یکی از اهداف وضع مجازات مدنظر قرار داده است. اما بدلیل عدم توجه مقنن به ریزه کاری های عملی قانون و نیز عدم امکان آگاهی از نارسایی های قانون در زمان تصویب آن، لازم است میزان تحقق این هدف در عمل مورد بررسی قرار گیرد. در واقع فرض بر این است که قانون گذار در حوزه جرایم و مجازات های نظامی بازدارندگی را به عنوان یکی از اهداف مجازات ها مدنظر داشته است لذا باید دید سختگیری بیشتر نسبت به نظامیان اهداف سیاست جنایی تقنینی و قضایی را برآورده می سازد یا خیر.

بررسی میزان بازدارندگی ضمانت اجراهای کیفری مطرح شده در قانون مجازات نیروهای مسلح بدلیل گستردگی و تنوع این نوع ضمانت اجراها و محدودیت دسترسی به پرونده نظامیان، از حوصله پژوهش حاضر

خارج است لذا نگارنده بررسی بازدارندگی مجازات حبس، جزای نقدی و نهاد تعلیق مجازات را با استفاده از شاخص تکرار جرم و در نظر گرفتن مدت یک سال پس از تحمل مجازات یا یک سال پس از قطعی شدن حکم تعلیق را به عنوان فرصت تکرار جرم مدنظر قرار داده است.

۲. پیشینه تحقیق

اندیشه بازدارندگی ریشه در تفکرات پایه گذاران مکتب کلاسیک، سزار بکاریا و جرمی بتنام دارد. بنابراین از زمان تولد حقوق کیفری، اندیشه بازدارندگی مدنظر بوده است. اغلب در آثاری که سیر تاریخی تحولات حقوق کیفری را بررسی کرده اند، به بازدارندگی اشاره شده است.^۱ در اکثر کتاب‌های حقوق کیفری عمومی نیز بازدارندگی به عنوان یکی از اهداف مجازات‌ها مطرح می‌شود.^۲ در حال حاضر با توجهی که در سطح دانشگاه‌ها به مباحث جرم‌شناسی شده، مطالعاتی در زمینه بازدارندگی مجازات‌ها و موضوعات مشابه صورت گرفته است.^۳

اما در خصوص تأثیر بازدارنده مجازات‌ها در جرایم نظامی تاکنون پژوهشی صورت نگرفته است.

۳. سوالات تحقیق

۱. آیا مجازات حبس و جزای نقدی در خصوص مرتکبان جرایم نظامی بازدارنده است؟
۲. آیا تفاوت معناداری میان بازدارندگی مجازات حبس و جزای نقدی در جرایم نظامی وجود دارد؟
۳. آیا نرخ تکرار جرم مرتکبان جرایم نظامی مشمول تعلیق مجازات با نرخ تکرار جرم بزهکارانی که مجازات حبس و جزای نقدی را بطور کامل تحمل کرده اند متفاوت است؟

^۱ به عنوان نمونه: ژان پرادل، تاریخ اندیشه‌های حقوق کیفری، ترجمه علی حسین نجفی ابرند آبادی، سمت، ۱۳۸۷.

^۲ به عنوان نمونه: محمدعلی اردبیلی، حقوق جزای عمومی، ج ۲، میزان، ۱۳۸۵.

^۳ به عنوان نمونه: غزاله منوچهری نایینی، «بررسی حقوقی جرم‌شناختی ماده ۴۸ مکرر» پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی، بهار ۱۳۸۹، مرتضی میرزایی مقدم، «نظریه بازدارندگی و جایگاه آن در نظامی حقوقی ایران» پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه علامه طباطبایی، تابستان ۱۳۸۸، هما داوودی گرمارودی، «پویایی و پایایی نئو کلاسیسم بازاندیشیده» پایان نامه دکتری، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، بهمن ۱۳۸۳.

۴. فرضیه های تحقیق

۱. با توجه به شدید بودن مجازات های نظامی (از جمله حبس و جزای نقدی)، این مجازات ها بازدارنده هستند.

۲. با در نظر گرفتن تأثیر متغیرهای دموگرافیک مورد بررسی (سن، درجه، تأهل، تحصیلات مرتکب نظامی) تفاوت معناداری میان بازدارندگی مجازات حبس و جزای نقدی در جرایم نظامی وجود دارد.

۳. با در نظر گرفتن تأثیر متغیرهای دموگرافیک مورد بررسی (سن، درجه، تأهل، تحصیلات مرتکب نظامی)، نرخ تکرار جرم مرتکبان مشمول تعلیق مجازات کمتر از نرخ تکرار جرم مرتکبانی است که مجازات حبس یا جزای نقدی را بطور کامل متحمل شده اند.

۵. روش و دشواری های تحقیق

در قسمت اول این پژوهش با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و مراجعه به منابع کتابخانه ای از جمله کتاب ها، مقاله ها، آراء محاکم و رویه قضایی و نیز پایان نامه های کارشناسی ارشد و رساله های دکتری به بررسی مبانی نظریه بازدارندگی مجازات ها و در قسمت دوم با استفاده از روش میدانی از طریق مطالعه پرونده های اجرای احکام دادسرای نظامی، به بررسی میزان بازدارندگی مجازات ها در جرایم نظامی خواهیم پرداخت. در قسمت اخیر، تعداد ۱۰۰ پرونده مربوط به نظامیانی که در حوزه قضایی شهر تهران، مرتکب جرایم مستوجب حبس یا جزای نقدی شده اند و مجازات درمورد آن ها اجرا شده و نیز ۱۰۰ پرونده درمورد کسانی که مجازاتشان معلق شده است و تکرار یا عدم تکرار جرم آن ها، صرفنظر از نوع جرم ارتكابی (جرایم عمومی یا جرایم خاص نظامی) تحلیل خواهد شد.

در این راه مشکلاتی چون عدم کفایت منابع، بدلیل اندک بودن پژوهش در حوزه جرایم نظامی، عدم هماهنگی در استفاده از پایان نامه ها و منابع موجود در کتابخانه های مراکز علمی و نیز عدم همکاری دادگاه ها و دادسراهای نظامی جهت دسترسی به پرونده ها و مطالعه آنها بدلیل محرمانه بودن مسائل مربوط به نظامیان و نیز عدم کفایت اطلاعاتی که آن مرجع محترم در ارائه نموده است، بر سر راه پژوهشگر قرار دارد.

^۱ در این پژوهش بدلیل محدودیت های موجود، از جمله عدم امکان بررسی میزان قطعیت مجازات ها در عمل، تنها عنصر شدت از نظریه بازدارندگی مورد بررسی قرار گرفته است.

۶. اهداف تحقیق

۱. تبیین و تشریح مفهوم بازدارندگی، معیار محاسبه و کاربرد آن.
۲. تعیین جلوه های نظریه بازدارندگی در عدالت کیفری نظامی.
۳. تعیین میزان بازدارندگی مجازات های حبس و جزای نقدی در جرایم نظامی.
۴. تعیین تأثیر تعلیق مجازات در بازدارندگی جرایم نظامی.

۷. ساماندهی تحقیق

این پژوهش از دو بخش نظری و عملی مجزا تشکیل شده است. برای بررسی همه جانبه موضوع و با توجه به اینکه عملکرد دادگاه ها طبق متون قانونی می باشد، تلاش می شود در حوزه تئوری از طریق بررسی متون قانونی، آراء وحدت رویه، نظریات مشورتی و بعضاً آراء محاکم و در حوزه عملی از طریق مطالعه پرونده های موجود در محاکم نظامی، نقش بازدارندگی در عدالت کیفری نظامی مشخص شود. در بخش نخست جلوه های نظریه بازدارندگی در عدالت کیفری ناظر به جرایم و مجازات های نظامی در دو فصل تحت عناوین « مفاهیم بازدارندگی، جرایم و مجازات های نظامی » و « جایگاه نظریه بازدارندگی در عدالت کیفری نظامی » بررسی می شود. در واقع بخش نخست تحقیق، مقدمه ای است جهت تبیین مفاهیمی که در بخش دوم برای تعیین میزان بازدارندگی مجازات حبس و جزای نقدی بکار رفته است.

در بخش دوم به تحلیل نتایج حاصل از مطالعه میدانی پرداخته می شود. این بخش از دو فصل تشکیل شده است. در فصل اول روش تحقیق و نتایج مطرح می شود و در فصل دوم تحلیل داده ها بصورت جداگانه و با هم صورت می گیرد.

بخش اول:
چارچوب نظری

ارکان نظریه بازدارندگی مجازات‌ها (شدت، حتمیت و قطعیت و سرعت) حوزه‌های مختلف حقوق کیفری یعنی قانون‌گذاری، آیین دادرسی و رویه قضایی را تحت الشعاع قرار می‌دهد، به عنوان مثال تعیین مجازات‌های شدید، کیفیات مشدده متعدد، کاهش موارد تخفیف مجازات و نیز تحدید موارد مؤثر بر کاهش قطعیت و حتمیت مجازات‌ها در حیطه اختیارات قانون‌گذار جزایی و تسریع روند رسیدگی به جرایم ارتكابی و اجرای سریع مجازات‌ها جهت حفظ جنبه ارعابی آن‌ها، در حوزه آیین دادرسی قرار می‌گیرد. بخش حاضر، جایگاه نظریه بازدارندگی در حقوق کیفری نظامی و تأثیر ارکان نظریه بازدارندگی بر بخش‌های مختلف آن را مورد بررسی قرار می‌دهد. در فصل اول مفاهیم بازدارندگی، جرایم و مجازات‌های نظامی و در فصل دوم جایگاه نظریه بازدارندگی در سه حوزه قانون‌گذاری، آیین دادرسی نظامی و رویه قضایی محاکم نظامی مطرح می‌شود.

فصل اول: مفهوم بازدارندگی، جرایم و مجازات‌های نظامی

بررسی تأثیر بازدارندگی مجازات‌ها در حوزه جرایم و مجازات‌های نظامی، نیازمند تبیین نظریه بازدارندگی، جرایم و مجازات‌های نظامی است.

از بازدارندگی تعاریف متعددی ارائه شده است و همگی بر این اساس است که اعمال مجازات رعب و وحشتی ایجاد می‌کند که موجب بازداشتن مرتکب (بازدارندگی خاص) و دیگران (بازدارندگی عام) از ارتكاب جرم می‌شود. امروزه پیشگیری عام محل تردید است و یا بستگی به عوامل اجتماعی متعددی دارد و زمانی حاصل می‌شود که اوضاع اجتماعی و فرهنگی تحقق آن را ممکن سازد. علاوه بر آن، پیشگیری خاص نیز بستگی به عوامل مختلفی از جمله وضع روانی و اجتماعی محکوم علیه، شدت و ضعف مجازات دارد. در فصل حاضر ماهیت نظریه بازدارندگی، انواع بازدارندگی و انتقادات وارد بر آن بررسی می‌شود.

جرایم نظامی را می‌توان به دو دسته جرایم عمومی و جرایم خاص نظامیان تقسیم کرد. "جرایم عمومی"، جرایمی هستند که ارتكاب آن از سوی غیر نظامیان نیز امکان دارد و کارکنان نیروهای مسلح نیز در

حین خدمت یا به سبب آن مرتکب می شوند که ممکن است در قانون مجازات جرایم نیروهای مسلح و یا در سایر قوانین کیفری پیش بینی شده باشد، مثل: اختلاس و ارتشاء.

"جرایم خاص"، فعل یا ترک فعل مجرمانه ای است که ارتکاب آن تنها از سوی کارکنان نیروهای مسلح امکان دارد، مثل: فرار از خدمت، ترک محل نگهبانی.

ضمانت اجراهای جرایم کارکنان نیروهای مسلح، علاوه بر مجازات های عمومی (حبس، جزای نقدی،...)، شامل مجازات های خاص از جمله اخراج، تنزیل درجه یا رتبه، محرومیت از ترفیع نیز می شود. در این فصل انواع جرایم ارتكابی نظامیان و مجازات های خاص نظامی بصورت کلی و جداگانه بررسی می شود و مفاهیم و قلمرو هر یک نیز مشخص می گردد.

مبحث اول: بازدارندگی

در طول تاریخ، همواره رویکردهای مختلفی نسبت به مجازات وجود داشته است و در هر دوره به تبع تحولات علمی، سیاسی، فرهنگی به کارکرد خاصی از مجازات توجه بیشتری شده است. بطور کلی برای مجازات ها دو کارکرد عمومی مطرح شده است؛ یکی کارکرد سزاگرا و دیگری کارکرد فایده گرا. در اندیشه سزادهی مبنای واکنش مکافات دادن به مرتکب با نگاه به گذشته و ملاحظه عمل مجرمانه مرتکب است. مجازات مابه ازایی ست متناسب با جرم (از لحاظ شدت) که تاوان عمل قلمداد می شود.^۱ در کارکرد فایده گرا، کیفر با دیدگاهی آینده نگر یا غایت شناختی تحصیل اهداف در آتیه را به عنوان توجیه مجازات اعلام می دارد. این اهداف عبارتند از عبرت آموزی و ارعاب انگیزی (بازدارندگی خاص و بازدارندگی عام)، بازسازی اجتماعی مجرم و بازپروری او، ناتوان سازی و حذف مجرمان. در کارکرد فایده گرای ارعابی، ارعاب فردی یا خاص، ارعاب جمعی یا عام و ارعاب تعلیمی مطرح می شود؛ در ارعاب فردی یا خاص رنج حاصل از مجازات یا تهدید به مجازات، مجرم را از ارتکاب مجدد جرم باز می دارد. به عبارت دیگر، با مجرم بالفعلی روبه رو هستیم که می خواهیم از طریق مجازات از ارتکاب مجدد جرم او پیشگیری کنیم.

^۱ برنارد بولک، کیفرشناسی، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، تهران: مجد، ۱۳۸۵، صص ۳۱-۳۵.

مقصود از ارباب جمعی یا عام این است که مجازات، علاوه بر مجرم بالفعل، سایر افراد جامعه را هم که استعداد بزهکاری دارند از ارتکاب جرم باز دارد.

ارباب تعلیمی بیانگر آن است که وجود نهاد مجازات در طولانی مدت، عادت به قانون مداری و عدم نقض قانون را آموزش می دهد. در این معنا، اگر مجرمی مجازات نشود، عادت به عدم ارتکاب جرم برای مدتی تداوم می یابد و اگر موارد عدم مجازات افزایش یابد دید افراد جامعه نسبت به قبح عمل ارتكابی تغییر می کند.^۱ در جهت تحقق هدف بازسازی اجتماعی و بازپروری مجرم، مجازات باید به گونه ای باشد که موجب اصلاح و بازگشت مجرم به جامعه شود و از بزهکاری مجدد او در آینده جلوگیری کند. در واقع بزهکار، در آموزش اولیه در دوران کودکی و نوجوانی به خوبی جامعه پذیر نشده است. لذا مجازات ها باید دارای بعد اصلاحی و درمانی باشند تا بزهکار در آموزش جدید به درستی جامعه پذیر شود. کارکرد فایده گرای ناتوان سازی بیانگر آن است که مجازات باید به گونه ای باشد که قابلیت ارتکاب مجدد جرم را از مجرم سلب کند. به عنوان مثال، مجازات قطع ید مرتکبین سرقت حدی (ماده ۲۰۱ قانون مجازات اسلامی).

در این مبحث مفهوم بازدارندگی، جرایم و مجازات های نظامی در دو گفتار بررسی می شود.

گفتار اول: ماهیت نظریه بازدارندگی

بازدارندگی در لغت برگرفته شده از مصدر «بازداشتن» و به معنای منع و جلوگیری کردن است^۲ و در زبان انگلیسی معادل واژه Deterrence، به معنای بازداشت و بویژه منع از راه ارباب و تهدید است.^۳ در اصطلاح، بازدارندگی عبارت است از کاهش نرخ جرم از طریق بالا بردن هزینه ارتکاب آن. به این معنا که کاهش جرم ریشه در ارباب مجرم یا دیگران از طریق افزایش احتمال پیگرد قضایی و تحمل کیفر دارد.^۴

^۱ جعفر یزدیان جعفری، «توجهات فلسفی مجازات از وحدت گرایی تا کثرت گرایی»، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره ۳۷، شماره ۴، زمستان ۱۳۸۶: صص ۳۵۰-۳۲۷.

^۲ محمد معین، فرهنگ معین، جلد اول، تهران: امیر کبیر، ۱۳۶۲، ص ۴۵۴.

^۳ منوچهر آریانپور کاشانی، فرهنگ آریانپور، تهران: جهان رایانه، ۱۳۸۵، ص ۵۸۶.

^۴ غزاله منوچهری نایینی، «بررسی حقوقی - جرمشناختی ماده ۴۸ مکرر»، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده حقوق دانشگاه شهید

بهشتی، بهار ۱۳۸۹ ص ۸۶

در واقع، با توجه به دیدگاه جرمی بنتام، مجرم موجودی حسابگر و همواره در پی محاسبه سود حاصل از ارتکاب جرم و زیان ناشی از مجازات احتمالی عمل ارتكابی است. بنابراین، اگر اعمال مجازات از ویژگی‌هایی هم چون شدت (تهدید بالقوه به مجازات)، قطعیت و حتمیت (تهدید بالفعل به مجازات) و نیز سرعت برخوردار باشد می‌تواند مانع ارتکاب جرم شود.

اندیشه حامی شدت مجازات بیانگر آن است که هرچه بر شدت مجازات افزوده شود نرخ ارتکاب جرم کاهش می‌یابد. سزار بکاریا و جرمی بنتام، بنیانگذاران نظریه بازدارندگی، نیز بر آن تأکید کرده‌اند. از لحاظ تاریخی اولین اندیشه‌های مخالفت با مجازات‌های شدید و لزوم قطعیت یافتن کیفرها در آثار منتسکیو ظهور یافت.^۱ در واقع بنتام با استفاده از افکار بکاریا اندیشه حتمیت کیفر را مورد توجه قرار می‌دهد: چنانچه بتوان درجه حتمی بودن مجازات را افزایش داد، می‌توان از میزان آن کاست.^۲

حتمیت و قطعیت عبارت است از رابطه میان میزان دستگیری یا محکومیت و میزان جرایم ارتكابی^۳، یعنی در صورتی که فرد مرتکب جرم، دستگیر و محکوم شود و مجازات در حق وی اجرا شود، مجازات کارآمدتر از زمانی است که مجازات پیش‌بینی شده در قانون شدید اما احتمال دستگیری، محکومیت و اجرای مجازات بر مرتکب جرم کم است.

بعد از منتسکیو، در سال ۱۷۶۴، بکاریا با انتشار رساله جرایم و مجازات‌ها، اندیشه قطعیت مجازات‌ها را با شرح و تأکید بیشتری مطرح نمود. به نظر وی، یکی از مهم‌ترین موانع جرم‌گریز ناپذیری کیفرهاست. حتمی بودن کیفرهای معتدل تأثیری شدیدتر از ترس از مجازات‌های موحدش که امید رهایی در آن راه دارد به جا می‌گذارد.^۴

رویکرد جدید حقوق کیفری با این خصیصه مجازات‌ها در تضاد است. زیرا اگر هدف از مجازات بازپروری و اصلاح مجرمان باشد، در صورتی که شخصیت مجرم اقتضاء نماید که مجازات علیه وی اجرا نشود یا در مجازات وی تعلیق داده شود، قطعی بودن حکم محکومیت مبنی بر اجرای مجازات جایگاهی نخواهد داشت.

^۱ بارون دو منتسکیو، **روح القوانین**، ترجمه علی اکبر مهتدی، تهران: نشر کاویان، ۱۳۴۳، ص ۲۰۰.

^۲ ژان پرادل، **تاریخ اندیشه‌های کیفری**، ترجمه علی حسین نجفی ابرندآبادی، سمت، ۱۳۸۱.

^۳ شهرام ابراهیمی، «بازدارندگی از منظر حقوقی و جرم‌شناسی»، **مجله کارآگاه**، دوره دوم، شماره ۵، زمستان ۱۳۸۷: ص ۴۱.

^۴ سزار بکاریا، **رساله جرایم و مجازات‌ها**، ترجمه محمدعلی اردبیلی، تهران: میزان، ۱۳۷۷، ص ۹۹.